

De vilkas nerver inte höll

av Olof Santesson

TITEL:

Sargade själar. De finska soldaternas krigstrauman 1939–1945

FÖRFATTARE:

Ville Kivimäki

FÖRLAG:

Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsingfors, Appell Förlag, Stockholm, 2023

FINNEN PÅ SLAGFÄLTET var en gudabenådad krigare. Det är den bild som omhuldades under den svåra efterkrigstiden och överlevt många skildringar och minnen av Finlands krig. Utan sådant pjosk som nutidens post-traumatiska stressyndrom, PTSD hade soldaterna uthärdat. Efteråt hängde de av sig vapnet och gick stilla tillbaka till plögen eller verkstadsgolvet.

Synen har överlevt trots vetskapen om panik och massdeserteringar och att hela förbands revs upp sommarveckorna 1944 när Finland öde avgjordes först av tillströmmande trupper från Fjärrkarelen och en myckenhet artilleri. Det här till svenska nyöversatta arbetet visar också att landet sannerligen inte förskonades från krigstrauman. 18 000 soldater vårdades under åren 1939–1945 inom militärpsykiatri: 2–2,5 procent av den finska försvarsmakten; nära hundra för varje innehavare av Mannerheimkorset. Omvänt ser man av siffrorna hur i alla fall många, den stora majoriteten, tryggades av frontgemenskapen.

Boken går tillbaka på en avhandling 2013, *Battle Nerves. Finnish Soldier's War*

Expericence, Trauma and Military Psychiatry 1941–44, av en historiker vid Tammerfors universitet och bygger bl a på 500 patientjournaler från krigsårens viktigaste militärpsykiologiska avdelning Rauha vid psykiatriska sjukhuset i Joutseno. I sitt förord tar författaren upp fallet med den 24-årige nygifte medicine kandidaten Urpo Viinikka, som den 11 juli 1944, ”chockad, blicken stirrig, skrämnd”, togs in för psykiatrisk behandling efter att ha påträffats irrlande i skogen. Han hade tagit till flykten och lämnat sin hårt ansatta bataljon. Någorlunda återhämtad, med försök att hjälpa till på avdelningen, ställdes han inför krigsrätt, dömdes till döden och avrättades den 25 augusti, nio dagar före slutet med vapenstillestånd. Efteråt konstaterades av den läkare som tagit hand om Viinikka att denne lidit av primitiv panikreaktion.

Fallet beskriver författaren som exceptionellt men det pekade på några centrala drag och konflikter förknippade med de psykiska soldatreaktioner som han redovisar i sin undersökning. Den ger en intresseväckande bild av ett lands medicinska krigsberedskap

och gäller soldater utöver dem som arkebuserades eller sköts utan rättslig prövning för fanflykt eller ”feghet i strid”.

Vid Sovjetunionens överfall den 30 november 1939 stod psykiatrin underbemannad inför vad som väntade under vinterkriget liksom ett och ett halvt år senare när man var bättre förberedd men fallen blev fler än väntat i fortsättningskrigets anfallskede 1941 och den redan nämnda sommaren 1944; de tre blodigaste perioderna i finsk historia. Särskilt sårbara för krigets vedervärdigheter visade sig vara dem som kastades in som ersättningsmanskap i för dem nya förband. Alla var inte som den benådade krigaren Antero Rokka i *Okänd soldat*. Nerver höll framför allt inte inför det sovjetiska artilleriets trumeld, den som aldrig hade kunnat simuleras i förebyggande syftet under utbildning och övning. Påfallande många av dessa soldater kom från de av kriget mest utsatta länen.

Läkarna fick klara problem inför alla krigsneuroser. Att soldater skulle skötas för ”dåliga nerver”, fick inte bli kryphål från krigstjänsten i ett land i underläge med begränsade personalresurser. Det gällde ju män som ofta hade stridit i främsta linjen, hemförlovats och uppåtdats på nytt när läget krävde det. Få skickades trots det tillbaka till fronten. Men skulle de hanteras som andra krigsinvalida eller pultroner?

Boken innehåller många plågsamma fall av människors totala sammanbrott. Var och en av dem skulle förtjäna ett utrymme som inte kan ges i en kortare anmälan. Diagnoserna visar sig inte oväntat ha präglats av tidens syn på människors förutsättningar enligt klass eller socialgrupp. Där fanns patienter som ansågs lida av en utvecklingsstörning sedan barndomen. Andra bedömdes lida av bräckligheter i nervsystemet, ha fallenhet för att reagera med hysteri, sakna psykisk

motståndskraft eller lida av psykiatriska reaktioner.

Många av dessa krigets offer liksom deras barn har heller aldrig mötts av den förståelse och respekt de hade förtjänat och behövt. Läget var inte sådant i de årtionden som Finland under mer eller mindre sovjetiskt tryck kämpade sig till kraften av ett nordiskt välfärdsland. Man noterar författarens bild av att oproportionerligt höra till dem som för sin utkomst skull sökte sig till Sverige. Vi har deras ättlingar mitt ibland oss.

Av senare års amerikanska rön har vi lärt oss att inse hur många soldater, även fast anställda yrkesmän, efteråt drabbas av PTSD. I de finska fallen handlade det om reaktioner i själva stridsmomenten. Det är, som boken visar oss, hög tid att sluta med att relatera psykiska krigsskador till feghet eller svaghet. Fall är nog att förvänta i en försvarsmakt delvis byggd på värnplikt med urval inom en befolknings förutsättningar som den vi håller på att bygga upp idag. Årtalen 2022–23 ser vi ett ukrainskt folkförsvar med dess styrka, men utan att känna omfattningen av dess svagheter. Är detta nu vårt mönster snarare än det mångåriga finska? Vi vet att vår sjukvård inte är det minsta rustad för krig. Inte minst psykiatrin verkar brottas med problem under normala förhållanden.

För Finlands del konstaterar författaren att de krigsårens psykiskt nedbrutna länge befann sig utanför historien ”som ett slags störande avbrott i den i övrigt obrutna, linjära historiska utvecklingen”, svåra att inkludera i den nationella historieskrivningen. Deras psykiska sår var krigsskador i en kamp för att försvara landets självständighet mot en större och starkare angripare. Det är läsvärda slutsatser inför vad som kan vänta av offer även för det fredligaste av länder.

Recensenten är ledamot av KKrVA.